

דיינו!

Dayeinu!

The custom in Jewish communities of Iran, Kurdistan, Bukhara, Afghanistan (Not Tunis) is to whack each other with scallions during the recitation of Dayenu at the seder. While authoritative sources for this custom are unknown, a number of suggestions have been made for the reason behind this animated segment of the Seder:

1. Maintaining participant attentiveness
 - a. R' Mazuz – tosefet Simcha, look forward to it eagerly
2. Mitzrim beating Jewish slaves
 - a. Ohr Torah journal – they screamed “Day!” when they were getting beaten in Mitzrayim
3. Some say it’s a siman that you should grow like the scallion.
4. Some say it’s a purely Mashadi custom, starting with one instance where a secret seder was found by Muslims and the Jewish father pretended to be beating his son with the scallion to make it look like it wasn’t a seder

A nice idea appears in Yated HaMeir: Klal Yisrael complained about hwat they had in Mitzrayim, including betzalim. This is the tikkun - had Hashem only done these things, dayenu, we aren't complaining, for this step alone we would've had ample reason to be thankful. Even for taking us out of the beatings of being a slave, would've been enough - whipping each other. Be safe

מקורות

ממנהגי יהדות פרס (איראן), חנינא מזרחי

8. כשמגיעים לפרק "אילו הוציאנו ממצרים", חוטף כל אחד מהמסובים, כגדול כקטן, בצל ירוק מעל השולחן, ועם קריאת "דיינו" מצליף על גב שכנו, האב בבנו והבן באביו, האיש באשתו והאישה בבעלה.

מחזור עוד יוסף חי לחג הפסח

ממנהגי יהודי פרס ואפגניסטאן

על-פי ספר "ילקוט מנהגים" (ע"י משרד החינוך והתרבות — תשנ"ו):

חג הפסח נקרא בפי יהודי פרס "מוֹדֵה־נִסְאָן" (שיבוש מ"מועד ניסן").

סדר ליל פסח עושים כל השכנים בביתו של אחד המכובדים או של תלמיד-חכם. הגברים לבושים בגדי-חג, וכששבים מבית-הכנסת מברכים את הנוכחים בברכת "תזכו לשנים רבות". הנשים צוהלות לקראתם ומשיבות: "סַאד סַאל בְּאִין סַאֲלַאי כּוּב בְּרֶסִיד" [=תזכו למאה שנים טובות כאלו]. כולם יושבים מסובים על-יד השולחנות. ראש המסובין בודק את שולחנו, אם הכל ערוך כדת וכדין.

השולחן: אם המשפחה עורכת את השולחן ("הֶפֶה") וקובעת את מקומות הישיבה לבני המשפחה המורחבת המגיעים להסב יחדיו ולאורחים. כולם יושבים לאורך כתלי הבית, ואין צריך לציין, כי הישיבה היא על גבי שטיחים וכסתות הפרוסים על הארץ, ליד שולחן נמוך מאוד (גובהו בין 20-40 ס"מ). ליד כל אחד כד יין כדי שתיית ארבע הכוסות ולפחות ארבעה כזיתים מן המצה שחייב אדם לאכול בליל זה. הגברים יושבים למעלה, זה סמוך לזה, למטה יושבות הנשים והבנות, ובתווך — הבנים הקטנים.

במרכז השולחן מוצבת הקערה ומסביבה הכלים הנאים והיפים ביותר של הבית. מקובל שכל חפץ נאה שמזדמן לקנותו במשך השנה, אין משתמשים בו אלא מצניעים אותו ואומרים: "כלי נאה זה יש להשתמש בו בפסח". משתמשים בַּפְּלִי בליל פסח, ואחר-כך הוא מותר לשימוש במשך השנה כולה.

על השולחן מוצבים בקבוקי שתייה לרוב, יינות ועראק מעשי בית, פירות העונה ורבה חסה ובצלים ירוקים ל"דיינו".

מקפידים מאוד לחוג את חג הפסח בזימון, דהיינו בנוכחותם של לפחות שלשה גברים שיברכו ברכת-הזימון. כאשר לא היו שלשה גברים בבית, היו יוצאים לעריכת הסדר לבית שכן, ידיד או בן משפחה.

חרוסת: החרוסת מורכבת מרימונים, תפוחי-עץ, שקדים, אגוזים, תמרים, צימוקים, תאנים ויין, ומתבלים אותה במיני תבליים לתוספת טעם. הכנת החרוסת ("חֶלֶיק") מוטלת על הנשים. חלק מהפירות שבהם משתמשים להכנת החרוסת, הוא מן הפירות שהיו תלויים בסוכה, ויש בהם מקדושתה ומקודשת האושפיזין. פירות אחרים נותרו מסדר ט"ו בשבט. פירות אחרים נשתמרו עוד מן הקיץ שעבר (הנשים מקפידות ושומרות היטב את הפירות הללו במקומות מיוחדים לכך בעליית-הגג).

110.08/2018הח

קידוש: קודם הקידוש, ראש המשפחה מנעים בקולו: "קדש ורחץ, כרפס יחץ" וכו' עד הסוף. וכמוהו עונים כל המסובים. בכלל מרבית באמירת "קדש ורחץ" לפני כל אחת מארבע כוסות ואחריה. הקידוש נאמר בעמידה, ובסימו יושבים וכל אחד גומע מכוסו את היין בהסיבה לצד שמאל וקורא אחר-כך בקול: "כאפשר נכורד — ישראל כשר בכורד" [=הכופר לא ישתה אותו — ישראל כשר ישתהו].

יחץ: עוטפים את חלק האפיקומן במטפחות-משי צבעוניות, וקושרים אותן אל כתפי הילדים. האימהות מסבירות לילדים את הטעם — "ככה יצאו אבותינו ממצרים". האפיקומן נמסר לשמירה, לילד. בכך מעמידים בנסיון את העירנותו, ואם יצליח לשמור יפה על הפקדון שהופקד בידו, אף מעניקים לו פרס.

הא לחמא: ראש המשפחה לוקח על קצה אצבעותיו את שלש המצות העטופות מפית לבנה, שר בהטעמה מיוחדת "הא לחמא", ובצהלת שמחה הוא מדגיש: "לשנה הבאה בארעא דישראל בני חורין". המסובים מוסיפים חרוז: "צ'שם דושמנהיא ישראל פורין" [=יוכו שונאי ישראל בעוורון]. שלשת המצות עוברות מיד ליד, וכל אחד חייב להגיד עליהן "הא לחמא". אשה שלא יודעת לקרוא, מסתפקת בנשיקת המצות.

הגדה: אחר ארבע הקושיות קוראים את ההגדה פיסקה פיסקה, לפי התור, ובר אוריין מבין המסובין אומר את ההגדה גם בתפסיר (התרגום הפרסי). את רוב פרקי ההגדה אומרים הצעירים, פרק לפרקים מסויימים שאותם אומרים המבוגרים, והם: "היא שעמדה לאבותינו", "עשר מכות" (דצ"ך עד"ש

באח"ב), "לפיכך אנחנו חייבים להודות לך", "הללויה הללו עבדי ה'", "שפוך חמתך על הגויים".

עשר מכות: בקרב יהודי אפגניסטאן בעת אמירת המכות, מוזגות הנשים טיפות יין לתוך כלי שבור ובו עלי חסה, את היין שופכים במקום שאין רגל אדם עוברת שם, מחשש סכנה. מנהג זה יסוד בתורת הסוד.

דיינו: בהגיע קורא ההגדה ל"דיינו", חוטף כל אחד מן המסובים, כגדול כקטן, בצל ירוק מעל השולחן, ועם קריאת "דיינו" מצליף כל אחד על גב שכנו הקרוב בבצל ירוק שבידו, וגם רוקדים ריקודים שונים הנקראים "דיינו".

אפיקומן: שיירי האפיקומן שומרים בכיס הבגד כל ימות השנה, עד לפסח הבא, כסגולה לשמירה, לשפע ולברכה. נשים המתקשות ללדת שומרות גם הן מן האפיקומן.^{1008/2018}

פיוטים: מסיימים ההגדה בשירת "חד גדיא" ו"אחד מי יודע" בשפה המדוברת. יש נוהגים לומר גם פיוט: "אמץ גבורותיך". ומסיימים באמירת "שיר השירים" ותפסירו.

ממנהגי יהודי תונים

על-פי ספר "עלי הדס" (העומד על מזבח הדפוס), לידיון רבי דוד סטבון שליט"א:

ליל הסדר היתה הזדמנות לאחד את המשפחה סביב לראש המשפחה, והרבה פעמים גם מזמינים שכנים וידידים. מציעים על רצפת הבית מזרונים, כרים וכסתות, משום שמנהג בני תונס לקיים מצות הסיבה כתקנה, כשכל גופם מוטה לצד שמאל, ולא הראש או החצי העליון של הגוף בלבד.

קדש: נוסח הקידוש הוא כשאר ימים טובים, אבל בגר'בא נהגו לומר "הקידוש הארוך" שמקורו בתקופת הגאונים הקדמונים לפני רב סעדיה גאון.

יחץ: כתב הרה"ג רבי חיים חורי זצ"ל באור תורה (שנה א סי' קנח) שהנכון לעשות החלק הימני של המצה גדול יותר לאפיקומן (ויכוין שהוא כנגד אות

אור המאיר

שאלות ותשובות שענה לשואליו בקצרה מרן רה"י הגאון רבי מאיר מאזוז שליט"א

פסח

א. שאלה: בש"ע (ס"י ת"ע ס"א) פסק מרן שהבכורות מתעניין בערב פסח, ומרן הגר"ע יוסף זצ"ל בחזון עובדיה הביא שבזמן הזה שירדה חולשה לעולם נהגו להקל להפסיק התענית על ידי השתתפות בסעודות מצוה ואפילו סיום מסכת. ע"ש. שאלתי, בבכור שכן רוצה להתענות בערב פסח, האם עליו לקבל תענית מבעוד יום בתפלת מנחה? שכן מצד אחד זה כמו תענית ציבור שאין צריך קבלה שמקובל ועומד, ומצד שני רוב הציבור אינם מתענים בפועל?
תשובה: מסתברא שאין צריך, כיון שמסתמא צריכים להתענות עד שישתתף בסעודת סיום, אם כן כל מי שלא השתתף דעתו לצום ואין צריך קבלה. וכן נהגנו בחו"ל.

ב. שאלה: בערב פסח שחל בשבת, האם אפשר לכתחילה לטגן מצות שלימות, כדי לאוכלם בסעודת הבוקר בשבת לאחר זמן איסור אכילת חמין, ולברך עליהם המוציא, או שעדיף להקדים את הסעודה לפני סוף זמן איסור אכילת חמין ולאכול לחם ממש?
תשובה: הדרך השניה עדיפא. כי הדרך הראשונה צ"ע לפי מנהג הספרדים שמברכים כל השנה על המצה בורא מיני מזונות. אלא אם כן יאכל שלש מצות שהם שיעור קביעות סעודה. ואכמ"ל.

ג. שאלה: יש מנהג אצל יוצאי פרס בעת שירת ידינו, שנוטלים בצלים ירוקים ומכים אתם איש על גב רעהו. האם יש מקור למנהג זה?
תשובה: אין מקור לזה, רק להוסיף בשמחת החג ושלא יירדמו התינוקות.

הולכות בפריצות נוראה כזו בבגדים הדבוקים לבשר עד שהוצרך הראב"ן להביא דוגמא מארץ אחרת, ומתחילה חשבתי לפרש שכוונתו על הבגדים הפנמיים (וּזֻקָה נֶאֱלָסַס הִיוּ דְּזֻקִים) ומיירי שנפלה למים או שבאה לטבול והיו שם אנשים כמו שכתב שם ולא היתה יכולה לפשוט גם הבגדים הפנמיים, אך הוא דוחק, ויותר נראה שהיה להם כעין שמלה וכיו"ב שהיתה מהודקת לבשר (נמלקה העליון) אך עליה היו לובשות איזה כסויים נוספים ולא היתה צורת הגוף ניכרת, וחס וחלילה לא היו יוצאות בבגד הדוק לבשר לעין כל, וגם הרה"כ הי"ו דקדק בלשונו וכתב משמע קצת, אך גם זה לא היה לו לכתוב וישתקע הדבר ולא יאמר.

כ"ז אָנִי נֹתֵב בְּבִקְשַׁת מַחִילָה מִן הַרְה"כ הַי"ו, אֵךְ עֲצוֹר בְּמִילִין מִי יוֹכֵל.

וגודר פרצות ישראל הוא יגודר פרצות אלו ודומיהן יחד עם כל פירצות הדור ויערה על כלל ישראל רוח קדושה וטהרה. אכ"ר.

בברכה, א.ד.ה. עיה"ק צפת תובב"א

❖ יא ❖

בענין הנוהגים להכות זה את זה בבצל בשעת ה"דיינו" בליל הסדר | תגובה

לכבוד הירחון החשוב "יתד המאיר", שלום וברכה!

בענין מנהג עדה קדושה פרסיים להכות זה את זה בבצל בשעת ה"דיינו" בליל הסדר. הראנו בירחונכם "יתד המאיר" מס' 124 דבריו של הרב מרדכי חיים הי"ו על מנהג עדתי הפרסים להכות בבצלים ירוקים איש על רעהו בשעת אמירת דינו בליל הסדר. ואכתוב בס"ד אשר עלה בליבי לבאר המנהג.

בפרשת בהעלותך (נמדנז יא, ד-ה) "והאספסוף אשר בקרבם התאוה תאוה, וישבו ויבכו גם בני ישראל ויאמרו מי יאכילנו בשר, זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חיים את הקישואים ואת האבטיחים ואת החציר ואת הבצלים ואת השומים"

למדנו מפסוקים אלו על כפיות הטובה של אבותינו והפסוק מעיד שם ז: והמן כזרע גד הוא ועינו כעין הבדולח. ופירש"י: בלתי אל המן עינינו, והקב"ה הכתיב בתורה "והמן כזרע גד" כלומר ראו באי עולם מה מתלוננים בני, והמן כך וכך הוא חשוב. ע"כ.

וכן בפרשת קורח (נמדנז טו, ג), "המעט כי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש להמיתנו במדבר" ועוד מקומות בתורה שישראל מתלוננים.

ועתה בליל הסדר שמצוה עלינו לספר ביציאת מצרים, ולהודות ולשבח ולפאר לבוראנו יתברך על חסדיו ונפלאותיו, שהוציאנו מעבדות לחירות וגו' ומאפילה לאור גדול. אנו עושים תיקון על התלונות והנרגנות של דור המדבר. וכשאנו אומרים כמה מעלות טובות למקום עלינו "אילו הוציאנו ממצרים ולא עשה בהם שפטים - דינו, אילו עשה בהם שפטים ולא עשה באלוהיהם - דינו, אילו הכניסנו לארץ ישראל ולא בנה לנו את בית המקדש - דינו".

על אחת כמה וכמה טובה כפולה ומכופלת למקום עלינו, הוציאנו ממצרים, עשה בהם שפטים, עשה באלוהיהם, הרג בכוריהם, נתן לנו את ממונם, קרע לנו את הים, העבירנו בתוכו בחרבה, שיקע צרינו בתוכו, סיפק צרכנו במדבר ארבעים שנה, האכילנו את המן, הכניסנו לארץ ישראל, ובנה לנו את בית הבחירה לכפר על כל עוונותינו. ע"כ.

ונחזור לענין ראשון כשאנו אומרים אילו הוציאנו ממצרים ולא עשה בהם שפטים "דיינו" פירוש די לנו בדבר זה כדי להודות לשבח ולפאר. ואנו בני בניהם של המתלוננים במדבר שקבלנו מבוראנו יתברך טובות בלי די ובכל זאת התלוננו "זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים... ואת הבצלים ואת השומים".

אנו מכים בבצלים זה על גב זה, בבצלים ירוקים הדומים לשוט ולמקל מרדות, זכר למרדות ולמקות שהיו המצרים מכים בנו בעבודת פרך הבלתי פוסקת לשבור גופם ורוחם של אבותינו, ז"א באמת היינו צריכים להיות עבדים מושפלים בגופם ונפשם, "ודיינו" בטובה אחת מהטובות בלי גבול שעשה עמנו בוראנו יתעלה.

ומכים בבצל ירוק דוקא הדומה לשוט ומקל מרדות ז"א באמת הינו מוכים ונשפלים ודי לנו בטובה אחת, "והבצל" בא לתקן החטא של הנרגנות והתלונות של "זכרנו" ואת הבצלים ואת השומים. ע"כ.

ואפשר להוסיף הטעם של להעיר את הילדים שלא ישנו וכו'.

ועצה טובה להניח על השולחן בצלים ירוקים דקים וקטנים שח"ו לא תצא תקלה ע"י הקטנים ויכו בחזקה על הפנים וכו'. וכן להזהיר להכות רק על הגב או גב היד, ובלבד שנקיים ונשמור מנהגי אבותינו הקדושים והטהורים ללא כחל וסרק.

אתר החכמה

ויהי רצון שנזכה במהרה לראות נסים ונפלאות ולקץ הפלאות ויפדנו בוראנו גאולת עולמים ונראה בבנין בית הבחירה ונאכל מן הזבחים בבית חיינו. אכ"ר.

משיח דוד זכאי, נר יוסף, ירושלים.

יהודי כורדיסטאן עמ' 239

„דיינו“

את השיר „כמה מעלות טובות“ שרים שני גברים חליפות. כששרים את המלה „דיינו“, מרימים את קערת הסדר. בזאכו מרימים כל הנוכחים את זרועותיהם. בסינה נוהגים האורחים להכות איש את רעהו **בבצלים** כששרים „דיינו“. וזהו מנהגם של יהודי פרס.]

[אור תורה](#) תשע"ה סימן ק עמ' תתפה

כט) ומ"ש מו"ר הגאון הרב שליט"א לגבי מנהג הבצלים, ע' בהגש"פ עוללות הגפן להרה"ג רבי גרשון עטיה שליט"א (עמ' רצ"ז) שהביא מנהג זה במנהגי תונים וז"ל: "דיינו, בהגיע קורא ההגדה ל"דיינו" חוטף כל אחד מן המסובין כגדול כקטן בצל ירוק מעל השלחן ועם קריאת "דיינו" מצליף כל אחד על גב שכנו הקרוב אליו בבצל ירוק שבידו וגם רוקדים ריקודים שונים הנקראים דינו". ובהגש"פ עוד יוסף חי לרבי יוסף חיים מזרחי שליט"א כתב כלשון עוללות הגפן הנ"ל מלה במלה. ויש לציין שהוא הביא הדברים מספר ילקוט מנהגים (ירושלים תשל"ג) לרבי אשר ורסטיל, אלא ששם כתב שזהו ממנהגי יהדות פרס. ויש להעיר שמ"ש בהגש"פ עוללות הגפן (תשס"ח) שזה ממנהגי תונים, זה אינו מנהג בתונים כלל ועיקר, וזה נשתרבו לו שראה כך בהגש"פ עוד יוסף חי (תשס"ה) והעתיקו כלשונו, והגש"פ עוד יוסף חי תשס"ה לאו מדיליה קאמר אלא בילקוט מנהגים (תשל"ז) ראה ומשם העתיק, אלא דבילקוט מנהגים כתב מנהג פרס וזהו אמת מנהג פרס וגלילותיה על כל שלוחותיה באיראן עצמה, ובמדינת אפגניסטן, וגלילות בוכארא וכל הסמוך ונראה להם וכך נוהגים רובם ככולם עד עצם היום הזה. אלא שבצורה שכתב הוא קצת "צורם" לאוזן וגם רחוק מן המציאות "חוטף כל אחד מהמסובין" - "מצליף על גב שכנו", וגם לא כתבו מה הטעם למנהג נפלא זה וע"כ אימא ביה מילתא בטעמא בס"ד. והנה היות

וליל פסח הוא זכר ליציאת מצרים וכל המצוות בו הן "זכר". קרבן פסח זכר שצלו אלוה של מצריים ללא מורא, מצה זכר ללחם עוני שלא החמיץ בצקם, חרוסת זכר לטיט, וכן כל מה שמניחים בחרוסת זכר ורמז... מרור זכר לוימררו, ודוקא חסה כי התחיל בפה רך וכו' כל הטעמים כדכתבנו כבר, ביצה זכר לקרבן חגיגה, כרפס זכר לס' פרך ועוד טעמים, יין אדום זכר לדם, זכר לעושר לביזת מצרים וביזת הים מביאים כל כלי יקר זהב וכסף קריסטל ובדולח תכשיטין שטיחים ובגדי משי ורקמה, והתקינו עוד זכר למכות שהיו מכים נוגשי פרעה והשוטרים הנהיגו רבותינו הקדושים נ"ע וזיע"א, בקהילות הקודש פרס וגלילותיה מנהג יקר זה שיש בו תרתי רברבי לטיבותא, חדא זכר ל"ויוכו" (וגם והנה עבדיך מוכים ע"פ המפרשים דהיינו בני ישראל וע' בספר שיר מעון לגאון שמעון סופר זצ"ל האדמו"ר מערלוי מח"ס שו"ת התעוררות תשובה) וכמ"ש בהגדה של פסח זבח פסח לרבנו דון יצחק אברבנאל (ע"פ המדרש) שהיו המצריים בחוץ וברחובות מכים בישראל באבן או באגרוף, ועבדום וענו אותם, ועוד יש במנהג זה שגורם לילדים והבנים להשאר עירניים ופעילים לעילא ולעילא, ולכן הנהיגו שבעת אמירת "דיינו" כל אחד "מקבל" מראש המשפחה באופן אישי אשר מחלק בצל ירוק (ולא "חוטף כל אחד" כדכתבו הנ"ל מההעתיקות), והבצל ירוק דומה לשוט, חלקו הלבן הינו קשה וחזק כמקל, והירוק שלו ממעל רך יותר ודומה לרצועה הקשורה לשוט שבו היו מכים המצריים, וזה ממש נראה כשוט, וקוראים "אילו הוציאנו" כל אחד לפי תורו בקול נעים ונגינה, או ראש המשפחה, וכולם כאחד עונים ואומרים בקול גדול ונעים "ד - י - י - נ - ו", ובעת אמירת דיינו במנגינה ארוכה כל אחד מנענע הבצל לחבירו הסמוך לו או ממולו והוא מחזיר לו בנענוע למולו, ויש שמעבירין על זרוע הסמוך לו ולא "מצליף" אלא לא היה מתכוין להכות אלא "כ"מצליף אבל ח"ו לא מצליף ולא מכה, וכך בכל פעם באמירת דיינו, והוא זכר לכך שכשהיו מכים המצריים לישראל היו צועקים ד - י, וברבים ד - י - י - נ - ו, מספיק לנו מן המכות וכך טבע האדם כשמכין אותו צועק די! מספיק! וגם מכוונים בנוסף לדיינו הפשטי, גם דיינו ומספיק לנו מהצרות בגלות החל הזה, ובודאי הכוונה הפשטית תודה על כל פסקא ופסקא. ומ"מ מובן למה עשו זאת דוקא בדיינו כי הוא רמז לצעקות ה"די" שצעקו בני ישראל בשעה שקיבלו מכות מהמצריים הארורים, ובפרט שיש מנגנים די דינו, די דינו, די דינו, די דינו, די דינו, ואין לך זכר יפה מזה כמ"ש הטור בסי' תע"ב וחייב אדם לראות ולהרגיש כאילו הוא יצא ממצרים... ועוד

דאמרינן בגמ' פסחים ק"ח סע"ב "אמר ר' יהודה וכי מה תועלת יש לתינוקות ביין, אלא מחלקין להם קליות ואגוזים בערב פסח כדי שלא ישנו וישאלו, אמרו עליו על רבי עקיבא שהיה מחלק קליות ואגוזים לתינוקות בערב פסח כדי שלא ישנו וישאלו תניא ר"א אומר חוטפין מצות בלילי פסחים בשביל תינוקות שלא ישנו וכן פסקו הר"ף והרא"ש, וכתב הרמב"ם בפ"ז מהלכות חמץ ומצה הלכה ג': "וצריך לעשות שינוי בלילה הזה כדי שיראו הבנים וישאלו מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות עד ששייב להם ויאמר להם כך וכך אירע וכך וכך היה, וכיצד משנה, מחלק להם קליות ואגוזים ועוקרים השלחן מלפניהם קודם שיאכלו וחוטפין מצה זה מיד זה וכיוצא בדברים אלו" עכ"ל. לשון הרמב"ם מורה דצריך לעשות שינוי בלילה הזה כדי שיראו הבנים וישאלו... וחוטפין מצה זה מיד זה וכיוצא בדברים אלו" - והוראת הרמב"ם ב"כיוצא בדברים אלו" שכל אחד לפי חכמתו יעשה זאת ויש צורך בכך והוא דינא דהאי ליליא והמטרה "שישאלו" או כגמ' "שלא יישנו" וע' למרן בשו"ע סי' תע"ב סעיף ט"ז: "מצוה לחלק לתינוקות קליות ואגוזים כדי שיראו שינוי וישאלו", וכתב המשנ"ב שם (סק"נ): "ובש"ס איתא כדי שלא ישנו וישאלו וצריך לעורר שלא ישנו עד אחר עבדים היינו וכו' שידעו ענין יציאת מצרים דעיקר המצוה היא התשובה על שאלת בנו וכמו שנאמר והגדת לבנך וגו' ולא כמו שעושים איזה המון אנשים שאחר אמירת מה נשתנה מניחים לילדים לילך לישון ואינם יודעים שום תשובה על שאלתם" עכ"ל. ובסי' תע"ז סעיף ז': "מוזגין לו מיד כוס שני כדי שישאלו התינוקות וכו'", ומשנ"ב שם סקס"ט: "ועי"ז יתעורר לשאול יתר השאלות ותמיהות שרואה בלילה ההוא". וע' באור תורה (סיון תשנ"ג סי' קכ"ד עמ' תרפ"ז) למ"ש מו"ר שליט"א: "שכל המטרה שישאל הבן היא על מנת שיהא מקום לתשובה ולהקשבה מלאה מצדו דאל"כ האב מספר לו והבן כל עצמו רק לצעצועיו ולמשחקיו ואם עוררנו יצר הסקרנות מצד הבן דיינו", והדיינו דידן הרבה דיינו יש בו ומעבר לכך ויש בו התעוררות רבה ושותפות מלאה של הבן בעריכת הסדר ויצר הסקרנות שלהם בזה רב כפי שהמציאות מוכיחה כדרכם של הילדים האוהבים מעשים שונים ומשונים והדומים לזה וכל אחד לפי מהללו במנהג זה, ומנהג זה יפה ונפלא הוא ועונה על שתי הדרישות הן לזכר לוימררו והן לעורר הבנים. ועיין עוד בספר עריכת השלחן ילקוט חיים או"ח ח"ו (סי' תע"ב מ' בהערות עמ' ל') שכתב בדקדוק דברי הרמב"ם דאין הכרח בכגון קליות ואגוזים ועקירת שלחן וחוטפין מצה אלא גם בכגון דא. כלומר דהעיקר הוא

שיהיו הילדים ערניים וישאלו ויקבלו התשובות וכל מה שתעשה הרי זה משובח, ובס' הלילה הזה (ח"ד עמ' 174) כתב: "מטרת תקנות אלו היא לא רק בשביל לעורר את התינוקות אלא גם להעיר את כל אלה שהם בבחינת "ישנים" ועדיין לא התעוררו לחוש כאילו הם יצאו ממצרים (ע"פ הפרי צדיק פסח ב') השינויים החיצוניים האלו הם אמצעים כדי לעורר את דעתנו על כך שמה שקרה בלילה הזה היה אמנם חריג יוצא דופן שונה ונפלא כי ביד חזקה הוציאנו ה' ממצרים שלא כדרך הטבע".

ל) **והמאירי** בחידושו למסכת פסחים דף ק"ח ע"ב כתב: "התינוקות אע"פ שאנו מצווים לעוררם כדי שישאלו אין משמחין אותם בענין חובת ארבע כוסות, שהתינוקות אין להם שמחה כ"כ ביין אלא מחלקים להם קליות של שנה שעברה שאין בהם איסור חדש ואגוזים כדי שישאלו ר"ל שלא יישנו ויראו אותם העניינים שאנו מתעסקים בהם וישאלו מה נשתנה, וכן חוטפין המצה, כלומר שמתעסקים בה דרך המייה וחיטיפה זה מזה כדי שישתעשעו התינוקות בכך ולא יבואו לידי שינה ויתעוררו למה שרואים וישאלו ויחקרו מה נשתנה וכו' עד שנבא לספר בענין עכ"ל. ומהר"ם חלאווה בחידושו לפסחים שם כתב: "חוטפין מצה בלילי פסחים פירש הר"מ במז"ל גוזלין זה מיד זה לשמחה כדי שישאלו התינוקות ולא ישנו וה"ג בתוספתא חוטפין מצה לתינוקות עכ"ל. וע' בנימוקי יוסף שם: "חוטפין דרך שחוק וחיבוב מצוה שלא יישנו בלילה בשעת ההגדה רצה שישנו ביום". ע"כ. ובחק יעקב (סי' תע"ב ב'): "והרמב"ם פ"ו מהלכות חמץ ומצה כתב חוטפין מצה זה מיד זה כדי שיראו התינוקות וישאלו עכ"ל ואפשר שמזה נתפשט המנהג שמניחין לתינוקות במדינות אלו לחטוף האפיקומן שע"ז לא ישנו ויתעוררו לשאול וע"ש בפירש"ם עכ"ל.

ובספר נוהג כצאן יוסף בסדר ליל פסח (ליל א' דפסח אות ד') פסק: "אין לבטל המנהג שנערים גונבים האפיקומן כדי ליקח איזה חפץ מאביהם שיחזירו להם האפיקומן כי מתוך כך הנערים ינערו משנתם ויספרו ביציאת מצרים והבן חכם שואל וימלא ה' כל משאלותיו לטובה" עכ"ל.

ועוד יש רבות להאריך בזה ורק הבאתי זעיר מפה זעיר משם, וע"כ דק"ו בן בנו של ק"ו הוא ומה מנהג שהונהג בלא שום קשר ובלא שום טעם אלא רק במטרה להעירם משנתם, דהלא "לגנוב מצה" זכר לאיזה גניבה היא בפסח ולא ראינו שום טעם שכתבו בזה, וביזת מצרים והים בזכות מגיע לנו, ואפ"ה אין לבטלו כי משיגים בו שיעורו משנתם וישתתפו בסדר בצורה טובה, מנהג נהדר

וישאלו בלילה וממהרין בכל היכולת לאכול בשביל שישאלו התינוקות, דהתורה העידה על ככה כדדרשינן כנגד ד' בנים דברה תורה ושינויים טובא עבדינן היכר לתינוקות שישאלו וע"כ יהא השלחן מוכן מבעוד יום" עכ"ל.

ועיין בירחון אורחות (ז') לר' משה רבי (עמ' 18) שהביא למנהגים שונים וכתב, בבוכארה כשמגיעים לאמירת דיינו אחד חובט "קלות" ברעהו בצרור בצלים ירוקים ואח"כ רוקדים ריקוד סוער המכונה "דיינו" מאריכים בסיפורים ובבקר באים חברים ודופקים על הדלת ואומרים רבותיו הגיע זמן קריאת שמע של שחרית". ע"כ. ומ"ש בהגדה עוד יוסף חי "שבזמן ההצלפה אומרים איש לרעהו "מורק שוה" דהיינו תהיה מבורך תגדל תפרח כמו ירק זה, לסגולה ולמזל טוב" ע"כ, זה אולי כמה חכמים שהמציאו מנהג על מנהג אבל המקור הוא זכר לדיוכו ווימררו וכנ"ל, והסגולה והמו"ט בע"ה יבוא ג"כ. ולהכות בשומים אף לשליש ולרביע לא שמענו כי אינו דומה לשוט, ושנית הוא מתפורר, שלישית ריחו לא נעים לרבים ואין לצערם לא בלילה זה ולא בכל לילה, רביעית אי אפשר לנקותו היטב אם נשאר שלם, ומ"מ בבצל ירוק מצאנו גם ראינו, וגם אחינו האשכנזים מביאים בצל ירוק על השלחן בליל הסדר ואוכלים ממנו ואולי גם מטעם זה והם לא ידעו טעמו. וע' בויגד משה סימן י"ז אות ח' שכתב: "הרבה נוהגים ליקח בצל [כ"כ ביסוד ושורש העבודה פ"ד על כרפס יזמין עלי בצלים וכן היה מנהג אא"ז הגה"ח בעמח"ס באר יהודה ז"ל וכ"כ בהגדת לקוטי מנהגים וטעמים אנו נוהגין ליקח בצל עכ"ל] והנה בבית אדם ריש כלל נ"א כתב דבצלים חיים לא עדיפי מפלפלא רטיבתא וכו' [וע' חיי אדם כלל ק"ל ס"ה שכתב מה שלוקחין לטיבול בצל כיון שאין להם ירק נוהגין כן וע' בנדרים ס"ו ע"א שהבצל רע ללב חוץ ממין הנקרא כופרי, ומדרש תהילים סוף י"ט מובא בטור או"ח סי' תקפ"ב וע"ע בט"ז סי' כ"ה סק"ב ובמהרש"ם באו"ח שם] עכ"ל, מ"מ אנן לא לאכילה נקטינן ליה אלא כנ"ל לזכר ולאתערותא דלתתא וודאי דמנהג נהדר ונפלא הוא והנוהגין בו או שנהגו אבותיו בו למה יפסידו מנהג מצויין זה, ואדרבא הרוצה דבר טוב שיגרום לבני ביתו ובפרט לבניו ובנותיו שישארו עירניים ופעילים ליד שלחן הסדר ינהיג מנהג זה ויראה כמה נפלא הוא, ולא רק דמותר לחדש מנהג זה אלא הורונו רבנן ובראשם רבינו הרמב"ם דצריך לעשות כל טצדקי וכיוצא בזה כדי שישארו ערים וישאלו.

(לב) ועוד כתבתי שם לענ"ד בענין המנהג שמניחים חסה שלימה בסימן מרור בקערה עטוף במגבת, דממ"נ אם מכוסה במגבת הרי שלא נראה ומה

יהודי אפגאניסטאן בירושלים ומנהגיהם מפסח לעצרת

הצלפות כ"דיינו"

מנהג אחר, שגם הוא בא כנראה לעורר ישנים, קשור ל"דיינו" וכך הדבר: כשמגיעים לאמירת "אילו הוציאנו מארץ מצרים ולא עשה בהם שפטים", לוקחים המטובין, גדול וקטן, בצלים עם עלים ירוקים ועם כל אמירת "דיינו" מצליפים זה על זה, האב בבנו, האם בבתה, הסב בסבתא. כל המטובים משתתפים בהצלפות וההמולה רבה, עד שעורך הסדר קורא את המטובים לסדר. מנהג זה בא לעורר ישנים שכן לא פעם קורה ואחד מן המטובים, והמדובר בילדים, מתחיל להירדם, אז אומרים חכה עוד מעט יהיה "דיינו" והוא יתעורר.

כאשר מגיעים לאמירת אלו "עשר מכות" מוזגות הנשים יין, ובאותה שעה הן לוקחות עלי חסה ומזלפות בהם טיפות של יין לתוך כלי שבור. למחרת שופכים אותו למקום שאין רגלי אדם עוברים שם, וזה מחשש של סכנה לחיי אדם מן הקללות שנאמרו בליל הסדר. עם אמירת ו"בורוע נטויה" לוקח ראש המשפחה את הזרוע מתוך הקערה ואומר בקול, כשהוא מגפנף בידו, י"בורוע נטויה".

חברה וקהילה מנהגים ומסורות של יהודי אפגניסטאן עמ' 290 - ראובן קשאני

הלימודים מגישים כיבוד קל (לעילוי נשמת הנפטרים) כגון תה, צ'הוה — משקה העשוי מזרדי הקינמון. מברכים על פרות ומזונות — "העץ", "הארמה", "שהכל", — וכן מברכים על פרחים, צמחים ופרות שונים: "הנותן ריח טוב בפרות", "בורא עצי בשמים", "בורא עשבי בשמים".

רבים מאמינים, כי בליל שבועות, בחצות הלילה, נפתחים שערי שמים, וכל אדם שיזכה לשעה זו ויתפלל לפני ה' תתקיים משאלתו באותה שנה. את "תיקון ליל שבועות" עורכים גם בבתי הכנסת.

תפילת החג חגיגית מאוד, ובעת שמוציאים את התורה מן ההיכל, משליכים הילדים שושנים ופרחים על ספרי התורה, ואולי מכאן שם החג — "מועד גול". בחוג המשפחה קוראים בנעימה את ה"אזהרות" שחיבר הרב סימן טוב מלמד ממשדד בלשון הקודש ובלשון פרסי, ותוכנו מניין תרי"ג מצוות עשה ולא תעשה שהם כדוגמת ה"אזהרות" שחיברו רב סעדיה גאון ורבי שלמה אבן גבירול ואחרים. ביום ראשון קוראים מצוות עשה, וביום שני מצוות לא תעשה. קוראים במגילת רות ופרקי תהילים לכבוד דוד המלך.

חג הפסח

חודש ימים מכינים את חג הפסח. מיד לאחר ימי הפורים עוסקים בהכנת הקמח למצה ומצרכי חג הנשמרים בקפידה, שלא יבואו במגע עם החמץ. בערב החג אופה כל משפחה בביתה את המצות. הנשים מכינות את התרוסת הנקראת "חליק", והיא מצרך חשוב בליל הסדר. מכינים כמות גדולה של בצלים עם עלים ירוקים להצלפות לאמירת "דיינו" וכמות גדולה של עלי חסה-כהו "לכורכן ואוכלן". גם יין ביתי מיוחד לארבע כוסות מובא בבקבוקים גדולים, הקרויים "צ'טפרי", ונמזגים לקומקומי חרסינה צ'ינך צ'יני שמהם מוזגים את היין למסובים.

הישיבה בליל הסדר היא מיוחדת: יושבים כרגיל על גבי שטיחים, ונשענים על כריות, כאשר שותים בהסיבה. סביב המפה הגדולה המונחת במרכז החדר מסובים כל בני המשפחה. בראש יושבים הזקנים, הסבים והאבות. בצדדים יושבים הילדים והילדות, ולמטה הנשים העוסקות בסדר. במרכז המפה מעמידים קערה, ועליה סימני הסדר. על כוס ראשונה מברך בעל הבית. על כוס שנייה מברך אחד מן המסובים או הבן הבכור. על כוס שלישית של ברכת המזון מברך אורח המסב לסדר. על כוס רביעית מברך הזקן שבמשפחה.

לאחר הקידוש מכריז עורך הסדר בקול: "ורחץ". הילדים מביאים קיתוני מים ומגבת לנטילת ידיים. את האפיקומן קושרים על כתפי הילדים. האמהות מזהירות את הילדים שלא יירדמו, וכאשר אוכלים את פרוסת האפיקומן בסוף הסדר, לוקח

כל אחד מן הגברים פרוסה קטנה ושומרה בכיסו במשך כל השנה לשמירה ולהצלחה בחיים.

מנהג אחר, שנועד כנראה לעורר ישנים, קשור באמירת "דיינו". כשמגיעים לפרק "אילו הוציאנו ממצרים ולא עשה בהם שפטים דיינו!", לוקחים כל המסובים — גדולים וקטנים — בצלים בעלי עלים ירוקים, וכשאומרים "דיינו" מצליפים זה בזה: האב בכנו, האם בכתה, האורח בבעל הבית; כולם לוקחים חלק בהצלפות הגורמות להמולה רבה, עד שעורך הסדר קורא את המסובים לסדר. לא פעם קורה שהילדים מתחילים לנמנם, ואז אומרים להם: "חכו! עוד מעט יגיע דיינו". וכן נשארים הילדים ערים ורואים את אופן עריכת הסדר ולומדים את פרקי ההגדה ואת הנעימות.

בזמן שעורך הסדר מגיע לאמירת "אלו עשר מכות שהביא הקב"ה על המצרים", מוזגות הנשים יין לכוסות, וכן לוקחות עלי חסה ומזליפות בהם טיפות של יין אל תוך כלי שבור. את היין של עשר המכות שופכים למחרת במקום שאין בני אדם עוברים בו.

גם פרקי ההגדה נאמרים לפי סדר. קטעים כמו "והיא שעמדה לאבותינו", "ויוציאנו ה' ממצרים", "הלל הגדול", ו"שפוך חמתך" קוראים המבוגרים, ואילו הילדים מתחלקים בפרקים כמו "הא לחמא", "מה נשתנה". בסוף הסדר שרים את הפיוטים "אז רוב נסים", "אומץ גבורותיך", "חד גדיא", ולפעמים מתרגמים את הפיוטים לפרסית, כדי שיבינו את תוכנם. הסדר מסתיים באמירת שיר השירים בחצות הלילה.

במוצאי חג הפסח עורכים שולחן כמו ביום חג. מעמידים קערה גדולה של מים ומכסים אותה בירק. בתוך הקערה שמים מטבעות זהב וכסף ומתכשיטי הנשים. מגישים דברי מתיקה, וראש המשפחה מברך את בני ביתו לסיום החג ומאחל שיזכו לחוג גם בשנה הבאה בבריאות ובחגיגות. לאחר מכן הולכים לבקר את פרנסי העדה והמשפחה ולברכם. בכל מקום מכבדים זה את זה ביין ובעראק, בפרות וכמיני תרגימא. הביקורים ההדדיים נמשכים לפעמים עד לאחר חצות הלילה ונפרדים זה מזה באמירת פיוט המסתיים ב"אתם שלום, ביתכם שלום וכל אשר לכם שלום".

הבאתי מקצת מן המנהגים והמסורות במועדי ישראל אצל יהודי אפגאניסטאן. אך רבים הם המנהגים הקשורים ליתר החגים וימי הזיכרון ולהווי, שעניינם מחזור הימים, כגון לידה וברית מילה, אירוסין ונישואין, מנהגי אבלות, ומאידך אירועים בחוג המשפחה, לבוש, מאכלים ועוד ועוד. תקוותי שכל המנהגים הללו ופרקי ההיסטוריה של העדה יהיו כלולים במסכת שבטי ישראל ובתולדות העם היהודי השב לארצו ובונה אותה מחדש.

מצליפים אחד בשני בצל ירוק

[אצל יהודי בוכארה:] בהגיע קורא ההגדה ל'דיינו', מצליף כל אחד בשכנו הקרוב בצל ירוק. בזמן ההצלפה אומרים איש לרעהו: 'מורק שוה', דהיינו, תגדל ותפרח כמו ירק זה – לסגולה ולמזל טוב.

גם רוקדים ריקודים שונים הנקראים 'דיינו'. הרב גיורא פוזיילוב, "יהדות בוכארה גדוליה ומנהגיה", ירושלים תשס"ח, במעגל החיים ובמחזור השנה, פרק ג: חגים ומועדים, סי' יא: פסח, אות 35, עמ' 587.

מצליפים בבצלים הירוקים

כאשר אומרים [יהודי אפגניסטאן] 'דיינו', מצליפים זה על גבי של זה בבצלים הירוקים המונחים על השולחן ואומרים: 'דיינו, דיינו'.

הרב גיורא פוזיילוב, 'ממנהגיהם של יהודי אפגניסטאן', בתוך: הרב אשר וסרטייל (עורך), "ילקוט מנהגים – ממנהגיהם של שבטי ישראל", ירושלים תשנ"ו, פרק

חוטף ומצליף

כשמגיעים [יהודי פרס-איראן] לפרק 'אילו הוציאנו ממצרים', חוטף כל אחד מהמסובים, כגדול כקטן, בצל ירוק מעל השולחן, ועם קריאת 'דיינו' מצליף על גב שכנו, האב בבנו והבן באביו, האיש באשתו והאישה בבעלה.

הרב גיורא חנינא מזרחי, 'ממנהגיהם של יהודי פרס (איראן)', בתוך: הרב אשר וסרטייל (עורך), "ילקוט מנהגים – ממנהגיהם של שבטי ישראל", ירושלים תשנ"ו, פרק ג, סי' ט, אות 8, עמ' 463.

<https://www.afghanim.co.il/pages9>

משה קורט מנתניה מעלה זכרונות:

ועל ה"דיינו"

למיטב זיכרוני מבית אבא היו שתי סיבות ושורשן באנוסי משהאד (שאגב חלקם היו יהודים אפגאנים) א. מושל משהאד ושנא נפשם של האנוסים שמו "צילצל" כמו דיינו ולכן....

ב. האנוסים עשו סדרים במחותרת וקרה פעם שמשפחה מסויימת הופתעה ע"י הרודפים המוסלמים במהלך הסדר בדיוק בקטע של "דיינו". גדול המשפחה שקלט מה קורה מיד רמז למסובים...והחל להכות בילדיו עם

הבצל שהיה בדיוק בידו.. וכן היכו איש את רעהו עם הבצל הירוק.... הגויים שבאו לבדוק וראו המולה וכ"ו השתכנעו שלא יתכן שזה ליל סדר..

ידיעות אחרונות

<https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4945683,00.html>

מכות מפרסי עם בצל ירוק: מנהגי הסדר הכי מוזרים

הרווקות הרומניות חוטפות את הפולקע מקערת הסדר, התימנים לא שמעו על "כוס של אליהו הנביא", ומי מחביא אפיקומן בכיס כל השנה? חוקרת העדות אסתר שקלים באה לעשות לנו סדר, ולהסביר למה בשולחן של פרסים חוטפים בצל על הראש. זהירות, תמונות קשות

אם יצא לכם להיות סביב שולחן סדר של פרסים בשירת "דיינו", סביר להניח שחטפתם בצל ירוק על הראש. אם ביליתם עם רומנים, אולי ראיתם בחורה רווקה רצה עם פולקע ביד. בעדות המזרח יש מי שמתלבשים בבגדים בלויים באמצע הסדר – ואלה רק מקצת המנהגים הכי הזויים שחוקרת העדות, אסתר שקלים, מספרת עליהם באולפן ynet.

"בכל פעם שאומרים את המילה 'דיינו', מצליפים בני העדה הפרסית וסביבתה זה בזה בבצלים ירוקים", כך שקלים. "מה שמיוחד במנהג הזה, זה שבעצם יש כאלה שקוראים לזה 'חיסול חשבונות' כי בחברה פטריארכלית יש בדרך כלל הרבה כבוד של האישה לבעלה והילדים להורים, אבל כשאומרים 'דיינו' אז מותר לאישה לחבוט בבעלה, ולילדים בהוריהם. עם בצל ירוק אתה בקושי מרגיש את זה, אבל זה סמלי".

שקלים מסבירה כי מקור המנהג, להזכיר את העבדות הקשה במצרים, "זה גם מזכיר את עשר המכות שחוטף פרעה. אם הכוונה היא להשאיר את הילדים עירניים, אז תאמין לי, אצל הפרסים אף אחד לא ישן. עד 'דיינו' פשוט מחכים להודמנות הזאת".

New York Times

<https://www.nytimes.com/2010/03/24/dining/24passover.html>

Wall Street Journal

<https://www.wsj.com/articles/beautiful-bites-a-trio-of-recipes-for-persian-tea-sweets-1521812364>

Time Magazine

http://content.time.com/time/specials/packages/article/0,28804,2065531_2065534_2065848,00.html

STLJewish Light

http://www.stljewishlight.com/features/arts_culture/dayenu-warfare-is-persian-seder-tradition/article_e2072068-7e86-11e1-874e-0019bb2963f4.html

When I tell people how my Persian family celebrates Passover, many people tell me that they want to be Sephardic. I don't know that we'll be able to swing the rice and legumes, but as far as I know, there are no prohibitions on green onions.

During Persian Sephardic seders when it is time for Dayenu, fun and chaos ensues as everyone hits one another with green onions during the chorus. We do this in remembrance of the Jews beaten by whips as slaves in Pharaoh's Egypt.

To have the best Dayenu, preparation is everything.

First, armor. Bring both your bathrobe or a very large junky shirt to put over your clothes. Now everyone can feel free to whack away without fear of ruining clothes.

Next, strategic positioning. As everyone begins sitting down at the table before starting the seder, make sure you sit next to the people you have identified as your primary targets.

Next, identify the enemy. For my sister and me, this means our younger brother. He has been the primary target of our Dayenu fun since he was born. However, in Dayenu, everyone is the enemy. Even the enemy of your enemy is not your friend. The more people you give a Dayenu, the more points you accumulate.

Last, ammunition. No matter how many bunches of green onions you've bought, it's not enough. Go back to the store and buy more. If you're going to someone else's house, bring your own. When they pass the platters of green onions around the table, take more than the person before you.

Now you are ready for war.

Don't be lulled into the false sense of security you may feel during the first stanza when everyone is standing, still waiting for the signal. Prepare yourself for the Dayenu chorus. As soon as the first "Di" give your primary target a Dayenu. Do this by giving him a good solid whack with your onions. Keep going until the end of the chorus. Show your love by giving your friends and relatives a Dayenu. The more you love someone, the more Dayenus you give them. Don't use all your onions in the beginning. Conserve your stash of onions to give as many Dayenus as possible. After the third or fourth chorus, pandemonium and bedlam should fill the room. If you actually finish the song, you've done something wrong. You have not taken full advantage of the distraction your allies have created allowing you to give everyone in the room a Dayenu.

At the end of Dayenu there should be lots of broken green onion pieces all over the floor and everyone should be laughing and exhausted. With Dayenu, it really isn't who wins or loses, but how you play the game. Everyone who plays wins Dayenu!